

Bogoczová, Irena

Běžné (jiho)slovanské paradoxy

Opera Slavica. 2010, vol. 20, iss. 4, pp. 43-50

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116991>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BĚŽNÉ (JIHO)SLOVANSKÉ PARADOXY¹

Irena Bogoczová (Ostrava)

Anotace:

Základem článku jsou informace a myšlenky obsažené ve dvou monografiích polského autora, Henryka Jaroszewicze, které popisují jazykovou situaci v areálu bývalé srbocharvátštiny, a to z hlediska synchronního i diachronního. V článku se také zmiňuje (univerzální) model jazykového plánování navržený srbským sociolingvistou Radovanovičem a ukazuje se na to, jak je tento model v praxi modifikován. Velkou pozornost se v článku věnuje otázkám postoje kodifikátorů i běžných mluvčích k jazyku.

Klíčová slova: Jazyková politika, jazykové plánování, jazyková deskripce, jazyková preskripce, jazyková emancipace, jazyková situace, postoj k jazyku; srbocharvátština, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, Království Jugoslávie, Nezávislý stát Chorvatsko (NDH), druhá (komunistická) Jugoslávie, třetí Jugoslávie

Annotation:

The basis of the present article is the information and ideas contained in two monographs of a Polish author Henryk Jaroszewicz which describe the linguistic situation in the former Serbo-Croatian speech territory from both synchronic and diachronic point of view. The (universal) model of language planning suggested by a Serbian sociolinguist Radovanović has also been mentioned in the present article and it is shown how this model is modified in practice. Special attention has been devoted to the attitudes of codifiers and common language users towards their language.

Keywords: Language policy, language planning, language description, language prescription, linguistic emancipation, language situation, language attitudes; Serbo-Croatian language; The Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, The Kingdom of Yugoslavia, The Independent State of Croatia, The Second (communist) Yugoslavia, The Third Yugoslavia

Název příspěvku obsahuje – zcela záměrně – jistý protimluv. Protimluv spočívající v tom, že by se paradoxy neměly objevovat příliš často, natož běžně. Jeho cílem je však poukázat na to, že paradoxní není použité slovní spojení, ale právě vnímání jistých reálných situací jako neobvyklých či vyloženě protismyslných. Zmíněné situace, o kterých zde bude řeč, souvisejí s fungováním jazyka ve společnosti a spadají do oblasti zájmů sociolingvistiky, ekolingvistiky či jazykové politiky.

K napsání následujícího textu mě přivedly především dvě práce věnované jazykové situaci v jazykovém prostoru bývalé srbocharvátštiny, práce fundované, objektivní, vědecky poctivé, založené na obsáhlém autentickém materiálu. Autorem obou prací je polský slavista *Henryk Jaroszewicz* a práce nesou názvy: **Nowe tendencje normatywne w standardowych językach chorwackim i serbskim** (Uniwersytet Opolski, Opole 2004, 315 s.)

¹ Tento text vznikl v rámci přípravy vyhodnocení projektu GA ČR 405/09/0113 Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci: recepce, realita, perspektiva a vize.

a **Jugoslawianskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901–1991** (Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006, 198 s.). Ve svém příspěvku tedy na tyto publikace odkazují, u odkazů uvádím pokaždé příslušný letopočet a stranu. Komentáře a zobecnění však formuluji i na základě další literatury či vlastní znalosti problematiky. Všimám si zejména jevů spojených s normou a územ, otázek jazykového vědomí (odborného i laického), což souvisí se zaměřením projektu, na jehož řešení se podílím a který jazykovou situaci v ČR hodnotí také v širším slovanském kontextu. Nutno poznamenat, že se otázkami rozpadu srbocharvátské jazykové jednoty v současné polské lingvistice kromě Jaroszewicze zabývají zejména Maciej Czerwiński z Krakova, Barbara Oczkova z Krakova, Agnieszka Spagińska-Pruszk z Gdańska; jazykovou politiku slovanských států pak souhrnně zpracoval Władysław Lubaś v monografii *Komparacja współczesnych języków słowiańskich 4. Polityka językowa*. Opole: Uniwersytet Opolski, 2009, 560 s.

První zmíněná práce se zaměřuje na jazykovou situaci v chorvatských a srbských zemích zejména bezprostředně po rozpadu tzv. druhé Jugoslávie, tedy na začátku 90. let 20. stol. Prezentovaná teorie jazykového plánování (jazykové politiky), kterou Jaroszewicz aplikuje na situaci v současném Chorvatsku, Srbsku, ale také Bosně a Hercegovině a Černé Hoře, vychází (viz 2004, 18–21) z podrobně propracovaného modelu standardizace autorství Milorada Radovanoviće, srbského lingvisty a sociolingvisty, který již ke konci 70. let vytvořil koncepci založenou na teoriích Haugena, Fishmana, Fergusona aj. Tento model předpokládá posloupnost deseti kroků, v nichž se propojují činnosti směřující k plánování statusu², korpusu i akvizice, přičemž některé z kroků lze za jistých okolností vynechat, případně zopakovat. Vzhledem k tomu, že jde o teorii cizí provenience, zároveň pro tento text zásadní, dovoluji si ve stručnosti shrnout oněch 10 etap jazykového plánování vč. příslušné terminologie.

Prvním krokem je samotný výběr normy (selektce), přesněji jisté variety národního jazyka jako variety standardní (kulturní) používané v celospolečenské veřejné komunikaci i jako variety reprezentující dané společenství navenek, což je provázeno aktem jejího pojmenování (nominalizace; srov. také Škiljan, 2002, 40); následuje popis normy této variety (deskripce); zúžení normy do podoby souboru předepsaných prostředků (kodifikace); popularizace této zúžené normy v dané společnosti (elaborace, někdy též vlastní akvizice – pozn. I. B.); oficiální potvrzení (akceptace) fungování této normy; implementace, tedy realizace normy v jazykové praxi; rozvoj, propracovávání a šíření normy (expanze); kultivace a verifikace normy a konečně evaluace normy; případně reformace neboli rekonstrukce normy (nastane-li taková potřeba).

Tento model je s ohledem na vývoj jazykové situace přirozený a optimální. V praxi však narážíme na okolnosti, jež vyžadují kroky jiné – rychlejší, razantnější, přizpůsobené

² Slovo „status“ chápu jako ustanovení jazyka (včetně jeho názvu) a jeho oficiální postavení (uznání na domácí půdě i mezinárodním společenstvím). Slovo používám dále v obecnějším významu „existence“, „stav“, „kondice“ a jeho význam nezužiji na deskripci, kodifikaci. V literatuře se také používá spojení „statut jazyka“ (např. statut černohorštiny, běloruštiny, obecné češtiny). Přestože si myslím, že zdůvodnitelné je použití obou syntagmat, v tomto příspěvku se budu držet označení „status“, a to zejména s ohledem na polský originál, kde se objevuje v uvedeném významu pouze tento termín v opozici ke korpusu a práci s jazykovou substancí.

nové legislativě, novému státnímu útvaru, novému politickému ovzduší atd., kdy není např. možno plynule přejít od úzu k normě, čekat až v dané normě vznikne dostatečný korpus textů včetně krásné literatury, až proběhne několik desetiletí její kultivace, až její kvality „prověří“ jednotlivé funkční styly. Mohou totiž nastat situace, kdy se dosavadní oficiální státní jazyk v důsledku rozpadu federace najednou „nehodí“ a dané společenství mluvčích je ve věcech jazykových odkázáno na intervenci institucí, je nuceno akceptovat nejen předepsaná čistě jazyková pravidla (pravopis, gramatika, lexikon), ale i to, co daný jazyk bude symbolizovat (o symbolické funkci jazyka viz Gladkova, 2003), dokonce na takovouto preskripci spoléhá. Složky jazykového plánování zaměřené na status (akceptace, implementace, expanze, příp. kultivace) jsou tedy z ideologických důvodů exponovány silněji, na úkor deskripce, a plánování korpusu tak zaostává za mocí politického rozhodnutí. V nových podmínkách nejde tolik o zajištění komunikace (ta probíhá dosavadním způsobem), ale je třeba v rámci nové identity národa vytvořit novou „konceptci“ jazyka. Lze očekávat, že změny se nebudou týkat jazyka intimní, neoficiální, neveřejné komunikace, ale právě onoho nového standardu. Tento privilegovaný standardní útvar zvolený cestou okamžité, více či méně zdařilé selekce (verifikované a reformované „za pochodu“ a po částech) zažívá následně kvantitativní i kvalitativní boom. Jednou nestačí projít přiměřenou fází elaborace (nevyhranily se jednotlivé funkční styly včetně příslušné slovní zásoby), jindy jazykové společenství nestihne prověřit, zda a nakolik se zvolená norma osvědčila, zda nevyžaduje jisté inovační (anormativní) zásahy, zda již existuje dostatečně povědomí existence této normy, zda se s ní dané společenství sžilo, zda mu více vyhovuje norma konjunktivní, nebo disjunktivní atd. atd. V určité fázi vývoje normy dochází totiž, jak známo, k destandardizaci, čímž se miní vytvoření a/nebo umocnění nestandardního protějšku, který bývá implementován lépe a rychleji než standard (v české jazykové situaci např. obecná čeština). Pokud dané společenství projde touto fází a rozhodne se pro substandardní kód, nastupuje nová selekce a cyklus se opakuje.

Druhá uvedená publikace tu první v mnohém doplňuje. Především přináší cenné přílohy, jež obsahují v kondenzované formě všechny důležité dokumenty (včetně příslušných paragrafů platných zákonů a ústav) týkající se plánování statusu srbocharvátštiny od vídeňské jazykové dohody z r. 1850 (*Bečki književni dogovor*). V selekci variet zvítězilo tenkrát východohercegovské štokavské nářečí a o deskripci normy s ohledem na výslovnost včetně výslovnosti jatek se pokusil Vuk Karadžić ve stejném roce (*Glavna pravila za južno narječje*). Tato dohoda začala být časem přirovnávána k sňatku z rozumu, či dokonce k manželství *non consumatum*, neboť podle některých lingvistů žádný srbocharvátský jazyk, o který tu přece šlo, údajně neexistoval (o tom viz Lubaš, 2009, 181). Následovaly akty kodifikace a 140 let vlastní implementace, provázené úsilím verifikátorů, konstruktérů a rekonstruktérů jazyka, během kterých se evaluace, jež jazyk neopouští do konce jeho fungování (2004, 19), rozrostla do několika velkých teorií – „pravd“ na téma srbocharvátštiny, od koncepce obhajující homogenní povahu tohoto jazyka přes koncepci o jeho dvou variantách, o semistandardové srbsko-charvátské jazykové komunikaci po popření jakékoli jednoty a tvrzení, že srbocharvátština, ke které se ještě v r. 1981 hlásilo 73 % obyvatel Jugoslávie, jako jeden jazyk fungovala výlučně na vysokém stupni abstrakce a byla pouze elegantním terminologickým řešením, na což poukazuje např. Samardžija (2001, 27).

Zvlášť bouřlivý vývoj zaznamenala srbocharvátština ve 20. století a Jaroszewicz (2004) přináší na toto téma řadu důkazů. Za důležité milníky ve vývoji tohoto jazyka považuje např. příslušnou pasáž z Korfské deklarace (1917) a proklamaci *srpskohrvatskoslove-*

načkog jezika v r. 1921 (v době existence Království SHS), publikaci *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* (autorů Guberiny a Krstići, vydanou Maticí chorvatskou v r. 1940), chorvatský „obračun“ s představami o jakýchkoli srbsko-chorvatských kulturně-jazykových souvislostech, jenž byl zahájen v době fungování NDH a vyvolával do jisté míry srovnatelné reakce na srbské straně, novosadskou jazykovou úmluvu (1954), zrod teorie o variantní povaze srbocharvátského standardu (prezentované ve vystoupení Milky Ivićové v Sarajevu v r. 1965), hnutí zvané *hrvatsko proljeće* z přelomu 60. a 70. let a dokument *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* z roku 1967, zavedení pojmu *dijasistem* (1970) Daliborem Brozovićem, *Hrvatski pravopis* kolektivu autorů Babić, Finka a Mogaš (1971, další vydání 1994, 1995, 1996 a 2000), rovněž kolektivní práci *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* (1979), *Prilozi pravopisu* vydané Maticí srbskou v r. 1989, nemluvě o různých sociolingvistických anketách, vědeckých konferencích, zasedáních jazykovědných společností atd. atd.

V chorvatské republikové ústavě z 21. 12. 1990 byla chorvatština uznána za jediný oficiální jazyk na území tohoto státu *u službenoj uporabi* (slovotvorně v souladu s duchem chorvatštiny, pozn. I. B.), zatímco v *Zakonu o službenoj upotrebi* (srbská varianta slova *jezika u Republici Srbiji* (1991) se píše o srbocharvátsčině i srbštině (názvy jsou chápány jako ekvivalentní), což nepředstavuje žádnou schizofrenní situaci v prostředí, kde již dříve fungovaly vedle sebe jazyky srbocharvátský a charvátský. Úkol afirmovat „jednonárodní“ termín *srpski jezik* místo zavedeného *srpskohrvatski jezik*, se srbské lingvistice podařilo vyřešit poměrně snadno díky pragmatickému přístupu, že změna je přirozeným důsledkem širších jazykových procesů v tomto jazykovém prostoru (2004, 217). Nicméně tímto úkolem starosti srbské jazykové politiky neskončily. Docela vážným problémem se pro ni stala expanze latinky, zejména v Černé Hoře, která spolu se Srbskem tvořila tzv. třetí Jugoslávii. Obhajoba cyrilice, označované jako *izvorno srpsko pismo*, měla a má pro mnohé srbské lingvisty a politiky, ale i pro velkou část srbské veřejnosti, principiální význam – je demonstrací příslušnosti Srbska k dědictví byzantské kultury, k východní církvi, odkazuje na dějiny srbského národa zejména v době prosperujícího středověkého srbského státu. Objevily se hlasy o nutnosti navrácení abecedě jatě (jatizace), který z grafiky vypadl v 60. letech 19. stol. (2004, 224), což má docela rozumné praktické zdůvodnění.

V postjugoslávských dějinách nepřekvapuje současné fungování několikéré spisovné normy ani fakt, že norma měla, zejména v Chorvatsku, charakter primárně preskriptivní. Norma nebyla pouze předepisována, ale docela tvrdě exekvována. Jazykových příruček originálních nebo reeditovaných, příruček oficiálně uznaných či neuznaných, odmítnutých hned nebo až po jisté době, příruček vydaných vlastním přičiněním jednotlivců nebo příslušnými institucemi vzniklo velké množství, z nichž některé platí dodnes, jiné měly charakter efemérní. Také zákonů, různých ustanovení a úředních dokumentů regulujících jazykové poměry se v Chorvatsku údajně objevilo od 1990 po současnost celkem 373 (Lubaš, 2009, 357). Kolem nových a staronových změn se v lingvistických kruzích pochopitelně rozpoutala velká diskuse, do níž byla příležitostně vtahována i laická veřejnost, oslovovaná formou anket, jejichž dotazy odrážely stereotypní protisrbské nálady tazatelů, nebo soutěží na „slovo roku“, mінěných naprosto vážně a pořádaných odborným časopisem *Jezik*. Pokud jde o pravopisné příručky, ty prosazovaly jak odlišné obecné principy psaní: morfologický, fonetický i fonologický, tak dílčí úpravy: zavedení diakritiky pro slabikotvorné *r*, jednotný zápis *é* a *č* (jako *č*), *đ* a *dž* (jako *dž*), změnu pravopisu reflexu jatě po *r* aj. Morfologické příručky začaly preferovat či přímo ukládat

používání jistých afixů na úkor jiných, dosud považovaných za dubletní, ale zároveň za „podezřelé“ (*sumnjive*), údajně pociťované jako nechorvatské (čti: společné, chorvatské i srbské) nebo „méně chorvatské“. Uvedme např. nahrazování sufixů -(n)ik a -lac sufixem -telj, které vedlo k sémantickým dezinterpretacím, srov. případ názvu kostela (*crkva*) *Presvetog Mučitelja* místo *mučenika!* (2004, 197), nebo navrhovaný návrat k příponě -ba, populární v dobách NDH. Slovníky se vedle pravopisu lexémů zaměřovaly na čistotu chorvatského jazyka. Purismus ve fundamentální podobě se projevoval desynonymizací, tedy eliminací anglicismů (quasisrbismů) a jejich nahrazováním „domácími“ výrazy buď archaickými, anebo příležitostně tvořenými (a to tvořenými mnohdy nelingvisty). Tato slova okamžitě pronikala do médií v duchu politického hesla: nový stát – nový pořádek – nový jazyk (2004, 201). Nutno podotknout, že takto docházelo k zásadní proměně nejen u běžné slovní zásoby, ale i zavedené terminologie, včetně lingvistické. Hlavním posláním slovníků byla „desrbizace“ slovní zásoby, tedy odstraňování slov, která se používala/používá (také) v srbsštině (v jazyce originálu *polowania na serbizmy*; 2004, 209), přestože, jak poznamenává Jaroszewicz, v chorvatské lingvistice definice pojmu srbismus chybí (2004, 208). Nebývalou konjunkturu zaznamenaly tzv. diferenční slovníky (*razlikovni rječnici*), mnohdy velmi pochybné vědecké hodnoty (autorství nelingvistů, nekonzultované s odborníky). Poznámka o odborné nekompetentnosti neplatí v případě rozlišovacího slovníku V. Brodnjaka, autora velmi obsáhlého lexikografického díla čítajícího více než 30 tis. hesel, ale i tomuto slovníku se vytýkají metodologické chyby, zejména směšování různých stylových oblastí jazyka (srov. také Samardžija 2001, 29). Cílem změn dosavadní normy bylo demonstrovat a zveličovat rozdíl mezi chorvatštinou a srbsštinou, přičemž se často srovnávala slovní zásoba neutrální a příznaková, aktuální a zastarávající, lexikon běžného a vyloženě autorského stylu. Jak je tento údajný srbsko-chorvatský rozdíl ve skutečnosti relativní, je patrné z rozboru konkrétních textů, který provedl Branko Tošović s ohledem na zachování příslušnosti porovnávaných textů ke stejnému funkčnímu stylu (2008, 199–216).

Časem tak sami Chorvaté zjistili, že některá slova, která používali od dětství, vlastně chorvatská nejsou. V ještě složitější situaci byli chorvatští imigranti z Bosny či Vojvodiny, kteří své domovy museli opustit zrovna kvůli své příslušnosti k chorvatskému národu a kteří byli zvyklí buď na jinou výslovnost (vojvodinští na ekavskou), anebo (bosensští) na řadu tolik pronásledovaných turcismů (2004, 209/210, také Lubaš, 2009, 98). Samotný chorvatský národ byl konfrontován s „ještě chorvatštějším“ jazykem, než byl ten, na který byl zvyklý, a častým únikem ze stavu frustrace byl humor. Jaroszewicz vzpomíná na toto období (první polovina 90. let) odkazem na spontánní tvoření neologismů parodujících snahy puristů. Uvádí komické situace nastalé při projekci srbských filmů opatřených chorvatskými titulky, v nichž se autoři snažili „srbské“ vulgarismy přeložit do očištěné chorvatštiny (2004, 210). Tento nepříliš účinný proces „desrbizace“ chorvatštiny, jenž zásobil trh množstvím jazykových příruček a dalších jazykovědných prací, nebyl tak účinný, jak by si chorvatští puristé přáli, nicméně změny ve slovní zásobě podstatnějším způsobem zasáhly – zřejmě natrvalo – do slovní zásoby vojenské a administrativně-politické (2004, 211). Je také pravda, že se poněkud změnil metajazyk lingvistické literatury.

Jaroszewicz neopomíná pochopitelně ani pokusy manipulace s jazykovou situací na srbské straně konfliktu, např. vyžadování ekavské výslovnosti od bosenských Srbů v Srbské republice a důsledného používání cyrilského písma ve sféře veřejné komunikace, k čemuž dokonce vyšlo v r. 1996 příslušné nařízení, zrušené v únoru 1998. Zmíněný

proces nucené ekavizace na území západně od řeky Driny začal však již o několik let dříve, min. v r. 1993, a sledoval snahu posílit odlišnost zdejších Srbů od chorvatsko-muslimské části místního obyvatelstva, zároveň sblížit a sjednotit bosenské Srby s ostatními příslušníky tohoto národa (dlužno dodat, že tento diferenciacně-integrační politický plán neměl však v lingvistických kruzích přílišnou podporu; srov. Bugarski 2002, 75). A pokud Chorvaté byli za jazykové prohřešky hodnoceni jako „horší“, pak za horší byli také považováni i jazykově nekorektní Srbové (*rasrbljeni Srbi*). Objevily se teorie o jakési třípatrové srbštině, v níž třetí, nejvyšší, nejkvalitnější patro obývá pouze ekavština. Někteří odpůrci tohoto tvrzení odkazovali na (i)jekavštinu Vuka Karadžiče, jini na *ekavsko-ijekavsko dvojstvo* zavedené koncem 19. stol. a formálně potvrzené mluvnici srbštiny sepsanou Stojanem Novakovićem v ekavské verzi (1894). Přivrženci rozporuplných teorií se navzájem obviňovali ze zrady páchané na srbském národu, útočili i na ty jazykovědce, kteří se nemohli bránit, protože již byli po smrti. Jisté jazykové příručky se připravovaly v utajení před širší odbornou veřejností, např. velkým překvapením byl *Pravopis srpskoga jezika sa rječnikom* z 1993 kolektivu autorů: Simić, Stanojčić, Ostojić, Ćorić, Kovačević (2004, 259). I v srbské lingvistice vzniklo několik odlišných pravopisných příruček, z nichž za zmínku stojí vcelku rozumné řešení v podobě souběžné ekavské a (i)jekavské verze pravopisu srbštiny vydané cyrilicí autory Pešikan, Jerković a Pižurica (Matica Srbska, 1994, 9. vyd. je z r. 2009). Uvedené starosti srbské lingvistiky jsou o to důvodnější a pochopitelnější, že se za posledních 20 let vlastní areál srbštiny výrazně zúžil. Došlo k tomu v důsledku ztráty území obývaného dříve početnou srbskou menšinou v Chorvatsku, emancipace Bosny a Hercegoviny (omezení tamního srbsko-jazyčného/srbocharvátského prostoru, vzniku jazyka bošňackého), úbytku srbské složky populace v Kosovu a vyhlášení samostatné Republiky Kosovo nezávislé na Srbsku či konečné odtržení Černé Hory a snahy emancipovat černohorštinu.

V této souvislosti je vhodné si uvědomit další rozporuplná fakta: např. to, že, jak píše Lubaš (2009, 361), „Jest o tyle paradoksalne, że dialekt wschodnio-hercegowiński legł u podłoża standardu języka sersko-chorwackiego [...] a dialekt ten stał się także pośrednio podstawą języka boszniackiego.” Zmíněný jazyk, kterým se, jak známo, vymezili bosensťi m/Muslimové vůči bosenským Srbům a Chorvatům, používajícím srbštinu a chorvatštinu, má tedy zároveň sloužit k rozvoji (společné) mezikonfesní a mezietnické bosenské kultury (Lubaš, 2009, 365). V komunitách bosenských Chorvatů docházelo k umělému importu kroatismů, které jsou zdejšímu jazykovému prostředí cizí. Stejně nepřirozené je zdůrazňování vzniklé trojjazyčnosti Bosny, což vede k tomu, že se Sarajevo, jak to výstižně zformuloval Bugarski (2005, 141), stalo městem s největším počtem polyglotů na světě. Změny politické situace musely pochopitelně vést k nutnosti změnit jazykovou mapu bývalého srbocharvátského jazykového prostoru, což je relativně jednoduchá záležitost, avšak „ukázalo se (po r. 1991–92, pozn. i překlad I. B.) totiž, že se hranice mezi dialekty, které odborníci stanovují prostřednictvím izoglos, což je čini alespoň do jisté míry objektivními, neshodují vždy s hranicemi, které samotní mluvčí vyznačují mezi vlastním a sousedním nářečím [...] Jinými slovy, je třeba rozlišovat hranice v terénu od hranic v hlavách lidí [...]” (Bugarski, 2002, 105). Co se týče černohorštiny, citovaný autor zaujímá jednoznačně odmítavý postoj a tvrdí, že úkol jejího vymezení vůči srbštině (srbocharváťštině) „je vskutku nejtěžší, protože k jeho uskutečnění chybí lingvistický základ, a nacionalistická ideologie v tomto případě zůstává bez opory v jazykových faktech.” (Bugarski, 2002, 107–108).

Emocionální, pseudovědecká argumentace používající označení: jazykové násilí (*jezično nasilje*), útlak (*hrvatski je bio pritisnut srpskim jezikom*), vnucování jednoty (*nametaje unitarizma*), lingvogenocida, kolonizování jazyka (míněno anglicismy a internacionalismy), byla (a mnohdy ještě je) na denním pořádku. Jazykovou čistotu chránily četné ústavy, deklarace, *izjave, zaključci, odluke/odredbe* aj., v jejichž názvech se objevovala slova *sumrak, odbrana, izdaja, raskid, obračun, izjava, zabluda, lingvističko određenje, srbofobija, jugofobija*... Odsuzoval se *rashrvačeni (posrbljeni)* jezik a zatímco *pohrvačivanje* na chorvatské straně znamenalo utváření ideálního, opravdového, superchorvatského jazyka, často na úkor jeho komunikační funkce, na straně srbské pak akceptaci cizí, nepřátelské ideologie. Jak bylo uvedeno výše, „Działania chorwackich lingwistów [...] drastycznie zakłóciły komunikacyjną funkcję języka Chorwatów, zmuszonych w pewnym sensie do „uczenia się“ własnego języka na nowo“ (2004, 159), což by v praxi znamenalo „odcięcie się od własnej przeszłości językowej“ (2004, 233). Návrat k principům více morfologické ortografie, tzv. *korijenskoga pravopisa*, vyprovokovalo dokonce reedici této příručky z dob neblaze proslulého fašistického státu (1941–1945). Tajemstvím nebylo propojení jazykovědců (normativistů) s chorvatskou politickou elitou, známy jsou dokonce osobní zásahy prezidenta Tuđmana do práce příslušných kulturních a jazykových vědních institucí. Prezident se veřejně vyjadřoval k jazykové správnosti a jeho idiolekt byl (zejména žurnalisty) napodobován (srov. tzv. *tuđmanice*) a zaváděn do veřejné komunikace.

Je logické, že záměrem (socio)lingvisticky zaměřeného příspěvku je exponovat především jazykové jihoslovanské konflikty. Pravda ale je, že jazyk zde nebyl jediným konfliktogenním činitelem. Vzniká dokonce otázka, zda ve skutečnosti vůbec nějakou vážnou překážku představoval. Mnozí dřívější jugounitaristé, zastávající stanovisko monolitního srbocharvátského jazyka, se najednou stali radikálními separatisty, přicházejícími s důkazy nejen o heterogenní povaze toho kterého jazyka (systému), ale dokonce o jeho exkluzivitě (např. neslovanském původu Charvátů), a zastánci odlišného názoru byli nařčeni z jugonostalgie či jugofilie. Dalšími diverzifikačními faktory byly a jsou, jak známo, konfese, kultura (vč. ideologie) a faktory civilizačně-ekonomického charakteru. Připomeňme dlouhodobé vzájemné obviňování z hospodářské exploatace „silnějšími“ republikami (viděno z pozice ekonomicky zaostalejších republik a oblastí, např. Bosny, Kosova, Makedonie) a trvalé podporování ekonomicky slabších oblastí (hodnoceno z pozice vyspělejšího Slovinska či Chorvatska). Závěrem těchto úvah si dovoluji připojit jedno zobecnění: nacionalismus, který se v souvislosti s jihoslovanskými národy tak často uvádí, není pouze negativní a odsouzeníhodný jev a není totožný pouze s ideou etnický čistého státu (srov. Waldenberg, 2003, 433–439). Žádný národ nevzniká zcela spontánně, z jediné etnické skupiny, není přirozeně obdařen etnickým základem a bez jistého národního hnutí a národní myšlenky by se nemohl vůči jiným etnickým skupinám vymezit. Jak se však tyto sociální útvary nacionalizují, prochází obyvatelstvo, které tyto útvary zahrnují, rozděluje či ovládají, „etnizací“, tvrdí politolog (Balibar, 2003, 227). Tím dává najevo, že etnizaci je třeba vnímat jako proces, nikoli geneticky podmíněnou danost.

Literatura:

- BALIBAR, É.: Národ jako forma: dějiny a ideologie. In: *Pohledy na národ a nacionalismus (čítanka textů)*. Ed. M. Hroch. Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2003, s. 217–239.
- BUGARSKI, R.: *Nova lica jezika*. Beograd, Biblioteka XX vek (sv. 128), 2002.
- BUGARSKI, R.: *Jezik i kultura*. Beograd, Biblioteka XX vek (sv. 147), 2005.
- GLADKOVA, H.: Vzestup a krize symbolických funkcí slovanských standardních jazyků. In: *Slovesni knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ed. A. Vidovič-Muha. Ljubljana, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2003, s. 227–252.
- JAROSZEWICZ, H.: *Nowe tendencje normatywne w standardowych językach chorwackim i serbskim*. Opole, Uniwersytet Opolski, 2004.
- JAROSZEWICZ, H.: *Jugosłowiańskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901–1991*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006.
- LUBAŚ, W.: *Komparacja współczesnych języków słowiańskich 4. Polityka językowa*. Opole, Uniwersytet Opolski, 2009.
- SAMARDŽIJA, M.: Normy i najnowsze zmiany w języku chorwackim. In: *Języki słowiańskie dziś. Nowe fakty, nowe spojrzenia*. Eds. H. Fontański, E. Straś. Katowice, Wydawnictwo UŚ, 2001, s. 26–37.
- ŠKILJAN, D.: *Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb, Golden marketing, 2002.
- ТОШОВИЧ, Б.: Функціонально-стилістическіе различія между сербским, хорватским и бошняцким языками. In: Ed. S. Gajda. *Tożsamość a język w perspektywie slawistycznej*. Opole, Uniwersytet Opolski, 2008, s. 199–216.
- WALDENBERG, M.: Terminologie. Národ, národnostní menšiny, národní otázky, národní ideologie. In: *Pohledy na národ a nacionalismus (čítanka textů)*. Ed. M. Hroch. Praha, Sociologické nakladatelství Slon, 2003, s. 418–444.